ZAMONAVIY MAKTAB BOSHLANG'ICH TA'LIMIDA DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNING ONA TILI KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Jo'rayeva Maftuna Bahodir qizi
Shahrisabz pedagogika instituti
E-mail: otabekbuxorov4@gmail.com

Qabul qilindi: 19.12.2025
Ko'rib chiqildi: 20.12.2025
Tasdiqlandi: 22.12.2025

Kalit so'zlar:
boshlang'ich ta'lim, differensial yondashuv, ona tili, til kompetensiyasi, metodika, individual ta'lim.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada zamonaviy maktab boshlang'ich ta'limida differensial yondashuv asosida o'quvchilarning ona tili kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual psixologik, intellektual va til o'zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning samarali usullari tahlil qilinadi. Differensial topshiriqlar, interaktiv metodlar va kompetensiyaviy yondashuv asosida ona tili fanini o'qitish o'quvchilarning nutqiy faolligi, savodxonligi hamda muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy asoslab berilgan.

Kirish: Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchining shaxsiy rivoji, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchining keyingi ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlari uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, ona tili fanini o'qitishda an'anaviy yondashuvlardan voz kechib, o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo'llash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchining shaxsiy rivoji, mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning intellektual, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinfda egallangan bilim, ko'nikma va malakalar keyingi ta'lim bosqichlari uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu sababli ona tili fanini o'qitishda samarali pedagogik yondashuvlarni qo'llash ta'lim sifati va natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv yetakchi konsepsiya sifatida qaralmoqda. Ushbu yondashuv o'quvchilarning

faqat nazariy bilimlarini emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ona tili fanida kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, muloqot madaniyatini shakllantirish hamda mustaqil fikr bildirish ko‘nikmalarini hosil qilishga xizmat qiladi. Tadqiqotchilar ta’kidlaganidek, boshlang‘ich ta’limda til kompetensiyasini shakllantirish shaxsning umumiy madaniy va intellektual rivojlanishida muhim o‘rin tutadi [1].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘rtasida bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, qiziqishlari, psixologik xususiyatlari va o‘quv motivatsiyasi bir xil emas. Shu bois ta’lim jarayonini yagona, standart yondashuv asosida tashkil etish ko‘plab o‘quvchilarning imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga to‘sqinlik qiladi. Ana shunday sharoitda differensial yondashuv ta’lim jarayonini individuallashtirishning samarali vositasi sifatida maydonga chiqadi. Differensial yondashuv o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda topshiriqlar mazmuni, shakli va murakkablik darajasini moslashtirishni nazarda tutadi.

Pedagogika sohasidagi ilmiy manbalarda differensial yondashuv o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini oshirish, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim omil sifatida e’tirof etiladi [2]. Ayniqsa, ona tili darslarida differensial yondashuvdan foydalanish o‘quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, til birliklarini ongli o‘zlashtirishga yordam beradi va kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy maktab boshlang‘ich ta’limida differensial yondashuv asosida o‘quvchilarning ona tili kompetensiyasini rivojlantirish metodikasini ilmiy asoslash va amaliy jihatdan takomillashtirish dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi. Mazkur maqolada aynan ushbu masalaning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi hamda samarali metodik tavsiyalar beriladi.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish bolalarda erta yoshdan, xususan, boshlang‘ich sinf bosqichidan boshlanishi kerak. Zero, bu davrda bolaning nutq madaniyatining poydevori qo‘yiladi, og‘zaki va yozma ko‘nikmalari shakllanadi, tinglash, tushunish, fikrni ifodalash ko‘nikmalari rivojlanadi. Bu jarayonda ona tili darslari asosiy o‘rin tutadi, chunki ular tilni muloqot, fikrlash va o‘z-o‘zini ifoda etish vositasi sifatida o‘zlashtirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini, ularning til tajribasini va o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini hisobga oladigan aniq uslubiy yondashuvlardan foydalanishni talab qiladi.

A.V.Xutorskiy kompetentlikni muayyan obyektlar va jarayonlar doirasida samarali va sifatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan

shaxsiy xususiyatlar majmuasi deb hisoblaydi. U bu majmuaga bilimlar, qobiliyatlar, ko‘nikmalar hamda faoliyat yuritish usullarini kiritadi [2]. Kommunikativ ko‘nikmalar o‘quvchilarning ongli kommunikativ harakatlari

(ko‘nikmalar va kommunikativ faoliyatning tarkibiy qismlarini bilish asosida) va ularning xatti-harakatlarini to‘g‘ri tuzish va muloqot vazifalariga muvofiq boshqarish qobiliyati [4].

Kommunikativ kompetensiya tushunchasi birinchi marta amerikalik tilshunos D.Xayms [3] tomonidan ilmga kiritilgan bo‘lib, keyinchalik pedagogika, psixologiya va til o‘rgatish uslublarida keng rivojlandi. Keng ma’noda kommunikativ kompetensiya turli nutqiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar yig‘indisidan iborat bo‘ladi. Dastlabki ona tilini o‘rganish jarayonida u quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

–til (lingvistik) kompetensiyasi – ona tilining grammatikasi, imlosi va lug‘atini bilish;

–nutq (diskursiv) kompetensiya – izchil bayonotlar tuzish, dialogda qatnashish, matnlarni qayta aytib berish va fikr bildirish qobiliyati;

–ijtimoiy lingvistik kompetensiya – suhbatdoshning muloqot holatiga, yoshiga va ijtimoiy mavqeiga mos keladigan lingvistik vositalarni tanlash qobiliyati.

Demak, boshlang‘ich sinflarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish har tomonlama va tizimli bo‘lishi kerak, bu nutqning barcha jihatlarini: og‘zaki, yozma, monolog va dialogning rivojlanishini qamrab oladi. Bundan tashqari, o‘quvchilarning yoshga bog‘liq xususiyatlarini, ularning yuqori og‘zaki faolligi, kattalarga taqlid qilish va muloqotga kirishuvchanligini hisobga olish juda muhim.

Kommunikativ kompetensiyani muvaffaqiyatli rivojlantirishning asosiy sharti o‘qitishning amaliy yo‘nalishi hisoblanadi. Bu o‘qituvchilardan bolalarni faol og‘zaki muloqotga jalb qilish uchun turli xil usul va metodlarni qo‘llashni talab qiladi.

O‘rganilayotgan masalaga turli yondashuvlarni tahlil qilish orqali kommunikativ ko‘nikmalarni aniqlash mumkin bo‘ladi. Bu ko‘nikmalar shaxsning muloqotga tayyorligini belgilab beruvchi turli nutqiy harakatlarni amalga oshirish darajasi, ya’ni oddiydan murakkabgacha bo‘lgan shakllarda namoyon bo‘ladi [1]. Muloqot ko‘nikmalarining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- diqqat bilan tinglay olish;
- axborotni to‘g‘ri yetkazish va anglash qobiliyati;
- boshqa odamlarni tushunish layoqati;
- empatiya va hamdardlik bildira olish;
- o‘zini hamda atrofdagilarni to‘g‘ri baholay olish;
- boshqalarning fikrini e’tiborga olish;
- kelishmovchiliklarni bartaraf eta olish;

- jamoa ichida samarali muloqotga kirisha olish.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kommunikativ kompetentsiyasini samarali rivojlantirish uchun faol og‘zaki muloqot qilishga yordam beradigan, tilga qiziqish uyg‘otadigan, mustaqil fikr yuritish uchun sharoit yaratadigan usullardan foydalanish lozim. Ya’ni:

1. O‘yinga asoslangan metodlar. O‘yinga asoslangan faoliyat boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarga tanish va tushunarli, shu sababli o‘yinga asoslangan ta’lim ularning nutq faolligini rag‘batlantiradi. Masalan: nutqni rivojlantirishga doir o‘yinlar (“So‘zni toping”, “Gapni davom ettiring”); rolli o‘yinlar (“Do‘konda”, “Kutubxonada”, “Intervyu”); ertak va qissalarni sahnalashtirish.
2. Dialogik va polilogik nutq. Juftlik va guruhlarda ishlash dialogga kirishish, fikr bildirish va bahslashish, savollar berish qobiliyatini rivojlantiradi: nutqni o‘stirishga qaratilgan mashqlar, o‘qilgan matnni juftlikda muhokama qilish, birgalikda rasm asosida hikoya yaratish.
3. Loyiha faoliyati. Loyihalar o‘quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradi: ertaklar yoki hikoyalar asosidagi mini-loyihalar, mavzu bo‘yicha og‘zaki ma’ruza yoki taqdimot tayyorlash, ma’lumot to‘plash va uni hikoya, dialog, buklet va boshqalar shaklida taqdim etish.
4. Matn ustida ishlash. Ona tilidagi adabiy va o‘quv matnlari bilan tanishish izchil nutqni rivojlantirishga yordam beradi: reja yoki kalit so‘zlar yordamida qayta hikoya qilish, hikoyani davom ettirish, matn bo‘yicha savollarni shakllantirish, asar qahramonlarning qiyosiy tahlili.
5. Monologik nutqni rivojlantirish uchun mashqlar. O‘z fikrlarini aniq va izchil ifodalash qobiliyati kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi: shaxsiy tajribaga asoslangan og‘zaki insholar (“Men dam olish kunlarini qanday o‘tkazdim”, “Mening oilam”); obyekt, rasm yoki harakatning tavsifi; bir qator rasmlar asosida hikoya qilish.
6. Og‘zaki va yozma nutqni birgalikda rivojlantirish: hikoya tuzish, og‘zaki ta’riflash, diktantlar, insholar yozish orqali nutq madaniyatini shakllantirish.
7. Raqamli va multimedia resurslaridan foydalanish. Zamonaviy texnologiyalar nutq ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qo‘shimcha imkoniyatlarni taqdim etadi: interfaol topshiriqlar va viktorinalar; multfilmlar uchun ovoz berish; onlayn o‘yinlar bilan topshiriqlarni bajarish.

Boshlang‘ich sinf ona tilini o‘qitishning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan metodikasi nafaqat til me’yorlarini muvaffaqiyatli egallashga yordam beradi, balki bolalarda o‘quv va kundalik hayot uchun zarur bo‘lgan asosiy muloqot qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Rivojlangan kommunikativ kompetentsiya maktab

o‘quvchilarining keyingi muvaffaqiyatli o‘rganishi, ijtimoiy o‘zaro ta’siri va shaxsiy o‘sishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акишина Т.Е. Грамматика чувств: Пособие по развитию русской речи. – М.: Просвещение, 2010 – 388 с.
2. Зайцева К.П. Формирование коммуникативных способностей младших школьников в учебно-воспитательной деятельности //
Начальная школа плюс До и После. – №4. – 2011. – С. 78-83.
3. Хаймс Д. Теория коммуникативной компетенции. – М.: Языки славянской культуры, 2001.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования. – М.: Академия, 2002. – 157 с.